

Pedagogisch documenteren

Een methode om te luisteren, te vertragen en in gesprek te gaan

In Italië doen ze het al jaren: door dezelfde bril kijken naar de beroepspraktijk van verschillende voorzieningen die met kinderen werken. Leerkrachten en begeleiders maken er gebruik van pedagogische documentatie om de leerprocessen van kinderen zichtbaar te maken. Ze reflecteren over de betekenislagen van de verzamelde materialen en zetten ervaringsgerichte projecten op. Maar hoe maak je het pedagogisch documenteren concreet? En kan de methode ook het kleuteronderwijs inspireren?

Pedagogisch documenteren is een begrip dat vele ladingen dekt. Heel eenvoudig in essentie, minder eenvoudig in woorden te vatten. Net omdat het de verbale communicatie overstijgt. Wie pedagogisch documenteren toepast, maakt gebruik van woorden in neergeschreven reflecties en citaten, maar ook van foto's, filmfragmenten, geluidopnames, tekeningen, schilderijen en collages. Door deze middelen in te zetten, proberen begeleiders en leraren dicht bij de 'honderd talen van kinderen' te komen, een van de leidende principes uit de Reggio Emilia-pedagogiek.

Een methode die de praktijk vormgeeft

In een door de Tweede Wereldoorlog zwaar geteisterde streek in Noord-Italië, neemt de bevolking in 1945 het heft in eigen handen. Op de ruïnes van gebombardeerde huizen en de pedagogische denkwijzen van Montessori en de gezusters Agazzi, bouwen ze scholen en nemen er zelf onderwijstaken op. De jonge pedagoog Loris Malaguzzi geeft in de decennia die daarop volgen woorden aan de manier waarop de ouders intuïtief te werk gaan. Hij plaatst de groeiende pedagogische principes in een sociaal-constructivistisch kader en stelt een **krachtig kindbeeld** centraal: het kind als onderzoeker dat reeds bij de geboorte over allerlei mogelijkheden beschikt om de wereld te ontdekken. Over dat uitgangspunt zal Malaguzzi later zeggen dat je inzicht in de leefwereld van kinderen en hun **honderd talen** alleen kunt verwerven door naar hen te luisteren. In de Reggio Emilia-benadering zijn kinderen dan ook de **eerste pedagoog**. Ze **co-construeren** hun identiteit op basis van de ervaringen die ze opdoen wanneer ze met andere kinderen, volwassenen en hun concrete omgeving in interactie treden. Volwassenen en de ruimte vertegenwoordigen **de tweede en de derde pedagoog**.

Pedagogisch documenteren is de lijm die deze principes verbindt, de methode die de praktijk vormgeeft. Door de ervaringen van kinderen te verzamelen, te analyseren en in samenspraak met anderen te interpreteren, geven leraren en begeleiders er betekenis aan. Dat die interpretatie (inter)subjectief is, baart de pedagogen in Noord-Italië geen zorgen. Belangrijk is wel dat het proces van betekenisverlening democratisch verloopt en dat het de pedagogische aanpak stuurt. Want dat is het verschil tussen het louter verzamelen van foto's en beelden die het dagverloop in een school of kinderopvang illustreren: de keuzes die je op basis van het verzamelde materiaal en de reflecties maakt. In plaats van alle foto's van een activiteit uit te hangen, co-construeren leraren en begeleiders aan de hand van pedagogische documentatie een nieuwe invalshoek voor

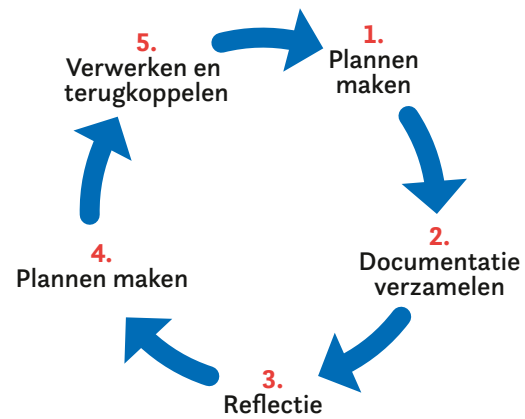
hun aanpak of voor een specifiek leerproces. Pedagogisch documenteren is dus een uitnodiging om te luisteren, te vertragen en voor langere tijd in gesprek te gaan. Maar hoe doe je dat nu in de praktijk?

Hulpmiddelen

Door een onderwerp te bepalen, te observeren, geschikte media te kiezen, materialen te verzamelen, gestructureerd te reflecteren en de documentatie op esthetische wijze te verwerken en terug te koppelen naar je doelpubliek, zeggen Gielen, Boudry en Roelandt in het boek 'Documenteren voor jonge kinderen.' Alles kan een aanleiding zijn om te beginnen documenteren. Een kind dat paddenstoelen ontdekt in een hoekje van de speelplaats, een verhaal vertelt over zijn grootouders of zich niet goed voelt in de drukke refter. Maar ook de vraag waar kinderen rust vinden op school, de behoefte om het pedagogisch beleid onder de loep te nemen, een vraag over ouderbetrokkenheid, kunnen aanleidingen zijn. Sommige documentatie zal uitmonden in een project, andere documentatie verzamel je met het oog op communicatie. Om de verschillende mogelijkheden toe te lichten, reiken Malavasi en Zocattelli in 'Documenteren voor jonge kinderen' een aantal praktische hulpmiddelen aan. Ze geven voorbeelden van observatieschema's, groeps- en kinderdagboeken, wanddocumentatie, werkschriften en projectpanelen. Bij elk hulpmiddel bespreken ze inhoudelijke en vormelijke elementen en staan ze stil bij de praktische inzetbaarheid. Een aantal van die documentatievormen hebben hun weg gevonden naar een samenwerkingsproject voor kinderen op de vlucht in het opvangcentrum van het Rode Kruis op Linkeroever en de nabijgelegen Kleuterschool aan de Stroom.

Onderweg

Sinds 2019 loopt in het expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School het onderzoek 'Onderweg, met beleavingsonderzoek werken aan het welbevinden van kinderen op de vlucht.' Vertrekkende van twee opvangcentra van het Rode Kruis in de provincie Antwerpen probeerden de onderzoekers in een eerste fase te weten te komen hoe de kinderen hun vrije tijd en schooltijd ervaren. In een tweede fase verenigden ze professionals uit verschillende sectoren in lokale netwerken en zetten ze een actie onderzoek op. In het netwerk van Linkeroever zijn dit academiejaar begeleiders, leraren en studenten van de opleiding 'Pedagogie van het Jonge Kind' vertegenwoordigd en wordt de pedagogische functie van de ruimte onderzocht.

Documentatiecyclus, ontleend aan de Zig-Zag-methode van Roelandt en Boudry.

In een eerste fase maakten de leden van het netwerk **PLANNEN**. De **projectpanelen** uit het belevingsonderzoek gaven input aan digitale brainstormsessies over de pedagogische functie van ruimte. Begeleiders en leraren van verschillende scholen reflecteerden over de bewegingsvrijheid van kinderen, die onder de coronamaatregelen veel kleiner is. Dan ontwikkelden de studenten een aangepast **observatieschema**, selecteerden ze photovoice als bijkomende methode en startten ze het samenwerkingsproject in het opvangcentrum en de School aan de Stroom op.

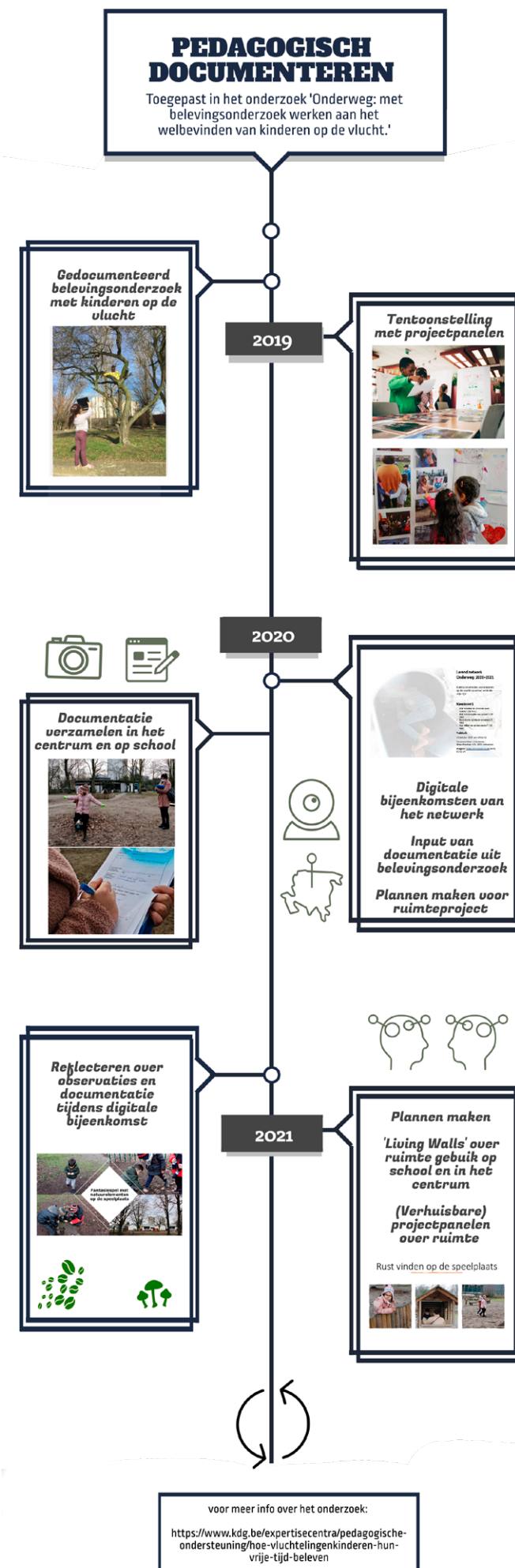
In een tweede fase **VERZAMELDEN** ze in beide locaties geschreven en gefotografeerde **DOCUMENTATIE**. Ze observeerden de kinderen tijdens de pauzes, vroegen waar ze graag speelden, waar ze rust vonden en wat

ze graag deden. De kinderen namen actief deel aan het verzamelen van documentatie: met een iPad brachten ze de plekken zelf in beeld.

In een derde fase **VERWERKTEN** de studenten de observaties, **werknotities** en foto's in **samenvattende projecthypotheses**, die ze tijdens een digitale netwerkbijeenkomst **TERUGKOPPELDEN** en die gezamenlijke **REFLECTIES** genereerden. Op basis van die reflecties smeedden de leden van het netwerk nieuwe **PLANNEN**.

Geïnspireerd door de projectpanelen die de kinderen tijdens het belevingsonderzoek samen met de onderzoekers maakten, wil het netwerk in de toekomst onder andere experimenteren met **wanddocumentatie**. Foto's, tekeningen en uitspraken van kinderen kunnen aan een muur in de gangen van de school en het centrum verzameld worden om het denkwerk over de (speel)functies van de ruimte te voeden en zichtbaar te maken. Wanddocumentatie die progressief ingezet wordt en waar de betrokkenen gaandeweg betekenis aan geven, worden **'living walls'** genoemd. Een deel van het documentatiemateriaal van die muren kan worden herwerkt tot projectpanelen voor de verschillende ruimtes en, indien de kinderen dat wensen, als tentoonstelling tussen de school en het centrum reizen. De inzet van pedagogische documentatie kan zo bijdragen aan het participatieve karakter van het samenwerkingsproject. Ouders, bewoners, leraren, begeleiders en andere kinderen worden immers uitgenodigd om deel te nemen aan het denkproces.

Pedagogisch documenteren als hoopvol toekomstperspectief

Dat je pedagogische documentatie ook in Vlaamse kleuterscholen kunt inzetten, is dus duidelijk. De methode kan projecten en onderzoeksacties ondersteunen en intersectorale samenwerking voeden. Maar als we de rijkdom van de methode in Vlaanderen recht willen doen, zijn er echter ook veranderingen in werkomstandigheden nodig.

In Noord-Italië is de keuze voor pedagogisch documenteren radicaal: het verzamelen, analyseren en terugkoppelen van materialen stuwden er de pedagogische aanpak voort. Via pedagogische documentatie kijken begeleiders en leraren naar hun beroepspraktijk, sturen die bij en stellen de veranderingen vervolgens opnieuw ter discussie. Dat kan omdat het beleid die aanpak faciliteert.

Elke pedagoog, begeleider of leraar krijgt kindvrije uren om de verzamelde documentatie vorm te geven en daar met collega's of professionals uit andere organisaties over in gesprek te gaan. Organisaties werken op lokaal vlak samen, organiseren overkoepelende projecten en stellen die ook in de publieke ruimte tentoon.

In Vlaanderen zijn de kindvrije uren van begeleiders en leraren – als die er al zijn – niet op elkaar afgestemd. En de voorziening- en sectoroverschrijdende dialoog is niet altijd even groot. Toch kan een begrensd gebruik van pedagogisch documenteren hier ook veel betekenen. Het kan de uitgangspunten van een pedagogische aanpak in de eigen school of voorziening onderzoeken, projectwerk inspireren, inzetten op ouderbetrokkenheid en denkprocessen visualiseren. Door bij die initiatieven ook kinderen te betrekken, kan pedagogisch documenteren bijdragen aan het actorschap van kinderen en dus aan een hoopvol toekomstperspectief.

Siska Van Daele

Lector in de Opleiding Pedagogie van het Jonge Kind – KdG
Onderzoeker aan het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School

Meer weten?

- * Malavasi, L., Zoccatelli, B., Gielen, M., Boudry, C. & Roelandt, A. (2013). *Documenteren voor jonge kinderen*. Amsterdam: SWP.
- * Meeuwig, M., van der Werf, T. & Schepers, W. (2007). *Sporen van Reggio. Een introductie in de Sporen-pedagogiek*. Amsterdam: SWP.
- * Over het onderzoek Onderweg (samenwerking van Van Daele S., Piessens A. en alle leden van de netwerken): <https://www.kdg.be/expertisecentra/pedagogische-ondersteuning/hoe-vluchtelingenkinderen-hun-vrije-tijd-beleven>